

комбатантів, які продовжують військову службу і тих, хто за різних обставин був демобілізований.

Список використаних джерел

1. Алещенко В.І. Основні симптоми посттравматичного стресу військовослужбовців, які приймали участь у бойових діях [Текст] / В.І. Алещенко // Вісн. КНУ ім. Т. Шевченка. Військово-спеціальні науки. – К., 2010. – Вип. 24–25. – С. 107–112.
2. Євдокімова О.О., Заворотній В.І. Посттравматичні стресові розлади, гострі та відділені, як наслідок участі у воєнних діях / О.О. Євдокімова, В.І. Заворотній // Право і безпека, 2014. – № 3(54). – С. 207–212.
3. Кожевнікова В.А. Особливості особистості та поведінкові зміни у осіб, що пережили екстремальні події : дисс. ... канд. психол. наук. Вікторія Анатоліївна Кожевнікова. – Х., 2006. – 186 с.
4. Лазебная Е.О., Зеленова М.Е. Субъектные и ситуационные детерминанты успешности процесса посттравматической стрессовой адаптации военнослужащих / Е.О. Лазебная, М.Е. Зеленова // Психология адаптации и социальная среда: современные подходы, проблемы, перспективы / Под ред. Л.Г. Дикая, А.Л. Журавлева. – М.: Изд-во ИП РАН, 2007. – С. 576–590.
5. Алещенко В.І. Психологічне забезпечення в Збройних Силах України: шляхи удосконалення [Текст] / В.І. Алещенко // Вісн. НУОУ. – 2013. – № 6 (37). – С. 177–182.
6. Стасюк В. Психологічна допомога військовослужбовцям у бойовий та післябойовий період / В. Стасюк // Психологія і суспільство, 2006. – № 2. – С. 137–140.
7. Office of Public and Intergovernmental Affairs (2011-02-14). "News Releases – Office of Public and Intergovernmental Affairs". Va.gov. Retrieved 2014-08-01.

А. Сафин, д-р психол. наук, проф.

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев

8. Gade Daniel. "A Better Way to Help Veterans" /Gade Daniel// National Affairs 16 (Summer, 2013): 53–69. Retrieved 13 August 2014.

9. Каширин В.В. Психологический настрой: как его оценить / В.В. Каширин // Армия. – 1994. – № 4. – С. 40–45.

10. Кучер А. Трехуровневая система реабилитации / А. Кучер // Ориентир, 1996. – № 12. – С. 33–40.

11. Осьодло В.І. Когнітивні та екзистенційні феномени психіки в контексті самодетермінації / В.І. Осьодло // Вісник Національної академії оборони України : зб. Наук. Праць. – 2009. – № 4(12). – С. 107–112.

12. Лесков В.О. Соціально-психологічна реабілітація військовослужбовців із районів військових конфліктів : автореф. дис. канд. психол. н. / Лесков Валерій Олександрович / Національна академія Державної прикордонної служби України ім. Б. Хмельницького. – Хмельницький, 2008. – 20 с.

13. Мещенина Т., Пашилова О. Особенности психологической реабилитации участников вооруженных конфликтов / Т. Мещенина, О. Пашилова // Прикладная психология и психоанализ, 2003. – № 4. – С. 58–69.

14. Осьодло В.І. Самоорганізація власного життя особистості на шляху самореалізації / В.І. Осьодло // Вісник Київського міжнародного університету. Серія: Педагогічні науки, психологічні науки. – 2004. – Вип. 5. – С. 116–123.

15. Зелянина А.Н. Динамика индивидуально-психологических особенностей ветеранов боевых действий с различным характером военной травмы : дисс. канд. психол. н. / Анна Николаевна Зелянина / Ин-т психологии РАН. – М., 2013. – 138 с.

16. Тарабрина Н.В. Психологические последствия войны / Н.В. Тарабрина // Психологическое обозрение, 1996. – № 1(2). – С. 26–29.

Надійшла до редколегії 05.04.16

РЕАБИЛИТАЦИЯ И РЕАДАПТАЦИЯ

УЧАСТНИКОВ БОЕВЫХ ДЕЙСТВИЙ: ПСИХОЛОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

Обосновываются психологические основы в государстве системы реадaptации и реабилитации лиц, которые принимали участие в антитеррористической операции на Востоке Украины. При этом основной акцент делается на том, что состояние адаптации комбатанта в постэкстремальных условиях в большей степени связан с особенностями мотивационно-смысловой сферы его личности.

Ключевые слова: реадaptация, реабилитация, комбатант, постэкстремальные условия, мотивационно-смысловая сфера, личность.

O. Safin, Doctor of Sciences in Psychology, Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

REHABILITATION AND READAPTATION OF COMBATANTS: PSYCHOLOGICAL ASPECT

The article gives the substantiation of psychological basis of the system of readaptation and rehabilitation of persons who participated in the antiterrorist operation in Eastern Ukraine. The author emphasizes that the stage of adaptation of combatant in postextreme conditions in a greater or lesser degree is connected with features of motivational-semantic sphere of his personality.

Keywords: readaptation, rehabilitation, combatant, postextreme conditions, motivational-semantic sphere, personality.

УДК 159.9(092)(477)

Н.А. Харченко

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, Умань

ПОСТАТЬ Г.С. КОСТЮКА ЯК ЦЕНТРАЛЬНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕНЬ ПРОВІДНИХ ВЧЕНИХ СЬОГОДЕННЯ

У статті здійснено ґрунтовний аналіз публікацій провідних науковців України у галузі психологічної науки, в яких висвітлене питання змістового наповнення основних робіт Г.С. Костюка як вченого. Розглянута позиція вченого стосовно проблемних питань психології та запропоновані шляхи їхнього вирішення. Обґрунтовується неочіненне значення наукової спадщини Г.С. Костюка для розвитку освітнього процесу і психологічної науки в Україні.

Ключові слова: психологічна наука, Г.С. Костюк, наукові праці, вчений, освітній процес.

Постановка проблеми. Проблема визначних постатей в історії розвитку вітчизняної психології – є однією з центральних в умовах становлення освітнянського простору. Психологічна наука називає доволі небагатьох науковців, які здійснили вагомий внесок у процес її виокремлення серед інших, становлення як самостійної, визначення провідних галузей та основних завдань, які ставляться для вирішення в ході вивчення дисциплін психологічного циклу.

Неочіненне значення для розвитку української психології та становлення вітчизняної психологічної думки мають праці провідного педагога, психолога, науковця Григорія Силиовича Костюка. Постає класика української психології Г. Костюка "є прикладом життєдайного синтезу плідної наукової творчості і власне особистісного самоствердження, що знайшло своє відображення у працях вченого, у сфері досліджуваної ним психологічної проблематики, у застосуванні наукових засобів роз-

в'язання теоретичних і прикладних завдань психології" [17, с. 185].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Поста-ті Г.С. Костюка присвячені роботи окремих науковців, зокрема необхідно відзначити особливу цікавість у розгляді цього питання його наступниками, колегами, співробітниками по Інституту психології, який невдовзі після смерті вченого був названий на честь його імені. Ідеї, які висунув вчений, продовжують розвивати його учні Г. Балл, І. Бех, М. Боришевський, С. Максименко, В. Панок, В. Роменець, А. Фурман, В. Рибалко, І. Проколієнко, Т. Титаренко, Б. Ільюк, З. Кісарчук, В. Котирло, Є. Маргуліс, С. Мусатов. Визнаємо той факт, що "проблеми, які досліджував Костюк, не втратили актуальності до нині" [13, с. 180], а його наукова спадщина, максимально наближена до розуміння вітчизняних соціально-психологічних особливостей становлення особистості й проблем її освіти, стала наслідком як його непересічних здібностей, так і життєвого досвіду.

Мета статті – проаналізувати тематику основних публікацій вчених щодо наукової позиції та професійного становлення Г.С. Костюка як митця у галузі психології, педагогіки тощо.

Викладення основного матеріалу дослідження. Григорій Костюк суттєво збагатив психологічну науку, дбав про послідовність дотримання при цьому методологічної культури, про застосування системного принципу в ході здобування, поширення, вдосконалення і використання психологічних знань. Вчений здійснив величезний внесок в організацію психологічних досліджень в Україні, підготовку педагогічних і психологічних кадрів, розробку та практичну перевірку наукових гіпотез, які торкалися різноманітних галузей освітнього середовища.

Відаючи пошану своєму вчителю, учні стають організаторами конференцій і з'їздів, присвячених вивченню творчої спадщини видатного вченого й діяльності Інституту психології ім. Г.С. Костюка, що відбулися з нагоди його 90-річчя і 100-річчя, пишуть численні статті, у яких не лише аналізують його ідеї, а й розповідають про нього як про людину, яка над усе поважає в іншому особисту думку. Так, у колективній монографії під назвою "Г.С. Костюк – особистість, вчений, громадянин: До 110-ї річниці від дня народження", опублікованій за редакцією С.Д. Максименка, подаються спогади учнів видатного митця психологічної науки, в яких всесторонньо описується його творчий шлях, особистісні риси, головні напрями наукової діяльності. Плеяда науковців, підготовлених Г.С. Костюком у своїх спогадах висловлює, в першу чергу, щирі слова вдячності за ті знання, які вчений зумів донести до них та сформував справжніх майстрів своєї справи. Як зазначають автори підручника, "десять психологів, яким пощастило в свій час навчатися в аспірантурі і здійснювати дослідження під безпосереднім керівництвом Г.С. Костюка, на все життя зберегли згадки про нього як про прекрасного вихователя наукової зміни, людину чуттєву, тактичну і разом з тим вимогливу у принципових питаннях. Найкращі людські якості Григорія Силівича: скромність, безкорисність, доброта у поєднанні з непохитною відданістю суспільному та науковому обов'язку – здобули йому всезагальну повагу" [15, с. 9].

"Ми, його учні середнього і старшого покоління, які мали щастя десятиріччями працювати і спілкуватися із цією дивовижною людиною, могли б без кінця розповісти про нього як мислителя, наставника і особистість. Такі люди рідко трапляються в житті і їх з вдячністю згадуєш до кінця своїх днів.

Насамперед, це був справжній учений, щедро обдарований від природи. Ми не переставали дивуватися його інтелекту, умінню чітко розбиратися в найскладніших наукових проблемах і доносити їх читачам чи слу-

хачам у зрозумілій простій формі. М'який, делікатний і навіть поступливий у житті, він у таких ситуаціях був до кінця принциповим, твердо відстоював свої погляди" [15, с. 118].

Слід зазначити, що, наприклад, Г. Балл тісно співпрацював зі своїм наставником, що є зразком "наукової дружби", коли, з одного боку, досвідчений учений допомагає своєму учневі стати справжнім науковцем, а з іншого – молодий дослідник переймає позитивний досвід у свого вчителя. Варто взяти до уваги і такий факт, який наводить Г. Балл у спогадах: надсилаючи рукопис до редакції, Г. Костюк ставив прізвище свого учня на перше місце за алфавітом [2, с. 263].

У ході детального ознайомлення зі статтями вчених, які безпосередньо співпрацювали з Г. Костюком, формуються ґрунтовні думки відносно постаті науковця. Це дозволяє створити його творчий портрет та пояснити вибір наукової позиції у психологічній галузі.

Аналізуючи спадщину Г. Костюка, науковці (І. Вільш, Т. Дуткович, Л. Карамушка, Л. Кобзар, Т. Кобзар, В. Панок) зазначають органічний зв'язок сучасних досліджень з ідеями вченого. Так, Г. Костюк ставив перед собою завдання дати психологічний аналіз категорії здібностей, а продовжив працювати над цією проблемою Г. Балл. Концепцію сталих індивідуальних рис особистості пропонує польський дослідник І. Вільш, визнаючи, що вона збігається із поглядами українського науковця [16, с. 39].

Основні віхи життєвого шляху Григорія Силівича описуються у роботах Г. Балла, С. Крутька, В. Пискун, В. Рибалка, Л. Проколієнка, В. Роменця тощо. Аналіз означених публікацій дозволяє констатувати факт, що ранньому періоду життя вченого надається достатньо мала кількість уваги, що пов'язане, на нашу думку, із практичною відсутністю інформаційних джерел стосовно цього питання. Зокрема, науковці подають окремі аспекти життя Г. Костюка: місце народження, сімейний стан, навчання у Колегії Павла Галагана у відносно "скупому" вигляді.

Важливе місце у значній кількості статей даної проблематики посідає вивчення наукової діяльності Г.Костюка. Науковці вказують та аналізують важливі для психології праці митця, прослідковують історію їх виникнення та обґрунтовують практичне значення для подальшого розвитку науки. Заслугує уваги робота "Г.С. Костюк – основоположник історії української психології ХХ століття", написана В. Пискуном, в якій автор подає змістовний аналіз наукової діяльності вченого. Основний аспект публікації концентрується на розгляді внеску Г. Костюка в історію розвитку вітчизняної психології, і безпосередньо його праць у цьому напрямку. "Г.С. Костюк започаткував систематичне вивчення історії вітчизняної психології. Він організував укладання та друк "Нарисів з історії вітчизняної психології" (у 1952-1959 роках вийшло чотири книги), до яких вперше увійшли дослідження раніше невивчених пластів історії української психології (незаслужено забута творча спадщина діячів Києво-Могилянської академії – Гізеля, Поповського, Краковського, Кониського та ін.) та поглиблені знання творчої спадщини та історичної ролі відомих мислителів (Татищева, Козельського, Новікова, Сеченова). У циклі статей, що друкувалися у журналі "Радянська школа", "Советская педагогика" з сорокових до вісімдесятих років, Г.С. Костюк розкрив психологічні погляди українських (Сковорода, Шевченко, Ушинський) та російських (Ломоносов, Радіщев, Белінський, Герцен, Горький) мислителів. Окрім того, він підготував низку статей, які висвітлюють певний період розвитку психології. Наприклад, "Психологічні дослідження в УРСР за 50 років", "З історії вікової психології" тощо" [12, с. 146].

Детально аналізує, а також розвиває і впроваджує у науковий простір погляди великого вченого його учень

Г. Балл. Своєму учителю та наставнику автор присвятив значну кількість різнохарактерних публікацій, в яких висвітлює визначні аспекти діяльнісного шляху Григорія Силевича. Спадщина Г. Костюка, на думку Г. Балла, – це своєрідний зразок органічного поєднання гуманістично налаштованої психології з дотриманням принципів наукового раціоналізму. Серед численних праць, присвячених означеному питанню, необхідно відмітити статті "Григорій Силевич Костюк – видатний вчений, фундатор сучасної української психології", "Наукова школа Г.С. Костюка: методологічні здобутки і настанови", "Наукова спадщина академіка Григорія Костюка і актуальні проблеми психологічної епістемології", "Григорій Костюк – видатний психолог України" та ін., де ґрунтовно проаналізований значний внесок вченого в розвиток психологічної думки України.

Г. Балл у публікації "Научная школа Г.С. Костюка: методологические уроки" зауважує, що "Г. Костюку вдається здолати односторонність у дослідженнях психологічних проблем навчання й виховання" [4, с. 3]. Автор статті зазначає, що у часи виникнення гуманістичної психології на теренах України, як і в усьому світі, Г. Костюку приходиться відстоювати самостійність психології як науки та її органічний зв'язок із іншими галузями знань. З цього приводу вчений розробляє теоретичний системний підхід, методологічні установки, понятійний апарат, враховуючи й творчо перероблюючи передові надбання прибічників різних концепцій. Для вирішення цих проблем науковцем розроблені дві ідеї – ідея активності суб'єкта діяльності (зокрема, навчальної) через розгортання й розв'язання внутрішніх протиріч та ідея раціонального, науково обґрунтованого педагогічного керування цією активністю.

Найвизначнішим здобутком вченого, на думку Г. Балла, є "вивчення закономірностей психологічного розвитку, генезису здібностей, становлення особистості, характеристика рушійних сил, детермінант і стадій цих процесів; розкриття, зокрема, ролі в їх детермінації власної активності суб'єкта, а також зовнішніх впливів, у тому числі педагогічних, які стимулюють і організовують таку активність" [1, с. 2].

Натомість, у публікаціях науковців особливе значення надається характеристиці векторів провідних інтересів у галузі не лише психологічної, але й педагогічної наук. Зокрема, до інтерпретації проблемно-задачного підходу Г. Костюка вдається низка українських психологів (Г. Балл, О. Бондаренко, М. Боришевський, Л. Бурлачук, С. Максименко, В. Панок, Т. Титаренко, С. Яковенко, Т. Яценко та ін.). Вчені зазначають, що у дослідженнях Г. Костюка щодо навчального матеріалу й навчальних ситуацій можна знайти психологічний аналіз проблем дидактики, психодидактичний підхід до визначення базових понять, які розкривають зміст, структуру, функції, форми процесу навчання. Вказується на особливості висвітлення вченим різниці між навчальними завданнями та навчальною ситуацією з огляду на думку про навчання як елемент розвитку людини. Зазначається, що Г. Костюк вважав вміння розв'язувати вчителем психодидактичні завдання – показником готовності до професійної діяльності.

Окрему проблематику наукових інтересів Г. Костюка розглядає П. Скляр у статті "Спадщина Г.С. Костюка як гуманістичний орієнтир розвитку у вітчизняному освітньому просторі". Автор наголошує, що саме Г. Костюк започаткував у вітчизняній психології основи гуманістичного підходу до проблем психічного розвитку дитини, створив українську психологічну школу. Завдання психології він вбачав у вивченні й використанні закономірностей саморуху людини в процесі особистого становлення індивіда. П. Скляр зазначає, "учений ввів у науковий обіг поняття саморуху як елементу психічного

розвитку й саморозвитку, розуміючи під саморегуляцією процес безперервного саморуху, постійного самооновлення через перебудову, переструктуризацію внутрішніх, особистісних структур, їхніх співвідношень, взаємовпливів і вдосконалення взаємодії з навколишнім середовищем. Г. Костюк також пише про необхідність праці над собою, аби досягти певного ідеалу під час особистісного становлення індивіда" [15, с. 95].

Питанню характеристики та обґрунтування поглядів Г. Костюка на професійне становлення особистості та роль психічного розвитку у цьому процесі, присвячена значна кількість публікацій науковців. Зокрема, потрібно звернути увагу на роботу С.Д. Максименка "Диференційоване навчання: до проблеми психологічного супроводу", у якій активно використовуються ідеї Г. Костюка щодо активності суб'єкта для його психологічного розвитку є методологічною основою проблеми психології навчання. Оперуючи висновками Г. Костюка стосовно того, що навчання – це спільна діяльність учителя й учня, тобто учіння для останнього, яку організовує й якою керує педагог, а учень засвоює нові знання й способи дій. За С. Максименком, учителю необхідно навчитися так управляти його самостійною діяльністю, щоб у ній, "переважали гуманні її форми – допомога, заохочення до власного розкриття, підтримка ініціативи тощо" [9, с. 46]. Тобто, вчений на основі попередніх досліджень у галузі проблематики психічного розвитку особистості в процесі навчання, здійснених Г. Костюком, робить конкретні висновки і вказує на доцільність та актуальність робіт митця психологічної науки.

Актуальною на сьогодні є стаття В. Татенка "Г.С. Костюк о детерминации психического развития: ретроспективный анализ перспективных начинаний". Автор публікації описує вченого як видатного спеціаліста в галузі теорії психічного розвитку, розвитку особистості та індивідуальності, при цьому наголошує, що Г. Костюк "завдяки унікальній ерудиції та тонкій інтуїції міг успішно вирішувати найскладніші проблеми теорії і методології психологічної науки. До їх числа необхідно віднести проблему рушійних сил та характеру психічного розвитку підростаючої особистості" [15, с. 185]. На основі аналізу численних гіпотез науковця, В.Татенко робить висновок щодо відстоювання Григорієм Костюком діалектичного підходу до аналізу процесу розвитку, визнаючи при цьому протиріччя у характері психічного розвитку. У статті зазначається про особливе місце теорії джерела і рушійних сил психічного розвитку у творчості науковця. Прослідкована ієрархія психічного розвитку, запропонована Г. Костюком. Крім того, автор зазначає, що включаючись у дискусії щодо стадій онтогенетичного розвитку психіки, Г. Костюк головну складність вбачав у встановленні критеріїв періодизації психічного розвитку. Так, вказується, що вчений критично оцінював підходи, у яких стадії, фази, періоди розвитку психіки встановлюються на основі якогось одного критерію чи інтелектуального розвитку.

У роботі В. Татенка особливе місце відведене окресленню питання становлення наукових поглядів Г. Костюка про природу людської психіки. Автор статті здійснює обґрунтування психологічного змісту праць Григорія Силевича, які базуються на вивченні ним передових надбань провідних психологів зарубіжжя.

Питання трудового виховання, започатковане Григорієм Силевичем, та його погляди на психологічні рушійні сили цього процесу окреслені у ряді робіт науковців [3,5,4,8]. Публікації характеризують розгляд Г. Костюком практичних умов реалізації та експериментального підкріплення теоретичних знань, акцентується увага на ретельному вивченні науковцем факторів професійної орієнтації особистості, її впливу на розвиток подальшої діяльності. Науковці роблять детальний огляд

важливих праць Г. Костюка, що стосуються цієї проблематики.

Розвиваючи ідеї вченого, дослідники постійно звертаються до вивчення теми спільної діяльності (Г. Балл, Б. Ільок, З. Кісарчук, В. Котирло, Є. Маргуліс, С. Мусатов). Науковці зазначають, що у працях Г. Костюка досліджується й проблема діяльності як чинника, що відіграє велику роль у особистісному розвитку людини. Структуру діяльності Г. Костюк усвідомлює як синхронічну, що виражається у взаємодії мотиваційного, змістовного й операційного боків діяльності, так і діахронічну, що розкривається через характеристику завдань, які вирішуються суб'єктом.

Особливий акцент науковці роблять на характеристиці поглядів Г. Костюка на проблему розвитку особистості. Так, на засадах любові до Людини, що заповів Г. Костюк, у центр своїх досліджень й стосунків з колегами та учнями ставить особистість його спадкоємця С. Максименко, яка, на думку останнього, є особливим твором, бо створюється все своє життя й здатне "ускладнюватися (або спрощуватися), самореалізуватися, вдосконалюватися" [8, с. 2]. Згідно із такими поглядами особистість починається з любові, бо на відміну від вихідного положення вітчизняної психології щодо онтогенезу особистості, вчений вважає, що саме любов несе в собі ту незмірну психологічну енергію, ту могутню силу, що здійснює трансформацію особистості. Науковець вважає, що "любов об'єднує і, власне, створює особистість завдяки тому, що не дає людині зосередитись на власному "Я", а концентрує, втілює її в інше "Я", тим самим забезпечуючи існування і розвиток себе як цілісності" [8, с. 4]. Розвиваючи ідею Григорія Силівича, С. Максименко наголошує на тому, що любов стає однією з форм і напрямків самоактуалізації особистості.

Погляди Г.С. Костюка на проблему розвитку особистості висвітлюються також у праці В. Рибалки "Філософські і психологічні аспекти проблеми особистості". Автор статті зазначає, що для Г. Костюка особистість є складною системою, яка поєднує в собі біологічні, природні і соціальні аспекти. У роботі В. Рибалки констатується зміст теоретичної концепції цілісного розуміння особистості у єдності її сторін та розмаїтого ставлення діяльності. Науковець підкреслює, що позиція Г. Костюка стосовно особистості формувалась на основі моністичного діалектико-матеріалістичного розуміння буття і людини, за яким остання визначається як природна і разом з тим суспільна істота, а також під впливом та тісній співпраці з радянськими психологами.

Особливе місце у статті В. Рибалко відводить обґрунтуванню процесу зміни однієї форми особистості іншою. Так, вчений зазначає "за Г. Костюком, індивід стає суспільною істотою, особистістю залежно від формування свідомості і самосвідомості, системи психічних властивостей, яка внутрішньо визначає його поведінку, дає змогу брати участь у суспільному житті, творенні суспільно необхідних матеріальних і духовних цінностей. Костюк підкреслював, що соціальну сутність особистість проявляє, зважаючи на місце, яке вона посідає у системі суспільних відносин, від її функцій і ролі, від того, наскільки вона усвідомлює своє суспільне становище, як до нього ставиться, якими психічними властивостями володіє" [14].

Доцільно у рамках літературного аналізу розглянути роботу Л. Проколієнко "Проблема активності розвиваючоїся людини в дослідженнях Г.С. Костюка", де вказується, що Г.С. Костюк визнавав правомірність різних підходів до визначення структури особистості і шляхів особистісного опосередкування зовнішніх впливів. Однак, найпродуктивнішим він вважав підхід, який базується на аналізі діяльності особистості. Крім того, автор статті відзначає, що Г. Костюк значну роль відво-

дить середовищу в психічному розвитку індивіда, вважаючи, що поняття середовища неможливо ефективно використовувати в психологічному аналізі, якщо абстрагуватись від рівня і характеру розвитку індивіда.

Особливий акцент у публікації звертається на бачення Г. Костюком умов та властивостей психічного розвитку, трактування сутності означеного поняття та можливостей впливу на формування особистості в ході навчального процесу з психологічної точки зору. "Г.С. Костюк наполягав на особливій ролі у процесі розвитку індивідуальної психіки засвоєння соціального досвіду, в тому числі який досягається безпосередньо цілеспрямованим педагогічним впливом. Він вважав безпідставними сумніви стосовно того, чи є індивідуальна психіка системою, до якої може бути застосовано діалектико-матеріальне розуміння розвитку як розгортання і подолання внутрішніх протиріч. Маючи неабияку важливість для психічного розвитку, педагогічні впливи не детермінують його. Суттєву роль тут відіграє характеристика матеріального субстрату психіки, зокрема рівень зрілості нервової системи" [14, с. 154].

Висновки з даного дослідження та перспективи подальших досліджень. Таким чином, постать Г.С. Костюка ввійшла в історію наукової психологічної думки України як особливий "екземпляр" серед інших світил освітнього простору. Великими є заслуги вченого у багатьох сферах наукової діяльності – від педагогіки, музики, трудового виховання, професійної освіти до різносторонніх напрямків психології.

Григорій Костюк збагатив різні галузі науки ґрунтовними дослідженнями, експериментально перевіреними та апробованими на практиці. Особлива заслуга Г. Костюка полягає у підготовці цілої плеяди вчених, фахівців психологічної науки, які творять освітній процес сьогодні. Стійка наукова позиція, принциповість та людяність, глибокі знання Григорія Силівича збагатили вітчизняну психологічну науку новими напрямками та важливими закономірностями і положеннями, які й досі "тримають фундамент" освітнього середовища України.

Список використаних джерел

1. Балл Г.А. Григорій Костюк – видатний психолог України / Г.А. Балл // Освіта і управління. – 1999. – №3. – С. 218-224.
2. Балл Г.А. Научная школа Г.С. Костюка: методологические уроки / Г.А. Балл // Практик. психол. та соц. робота. – 2007. – №4. – С. 1-3.
3. Балл Г.О. Наукова спадщина академіка Григорія Костюка і актуальні проблеми психологічної епістемології / Г.О. Балл // Освіта і управління. – 2003. – №3. – С. 49-56.
4. Балл Г.О. Наукова школа Г.С. Костюка: методологічні здобутки і настанови / Г.О. Балл // Українська психологія і сучасний потенціал: матеріали Четвертих Костюківських читань. – К., 1996. – Т. I. – С. 47-51.
5. Губко О. Психолог століття / О. Губко // Творча спадщина Г.С. Костюка та сучасна психологія: матер. III-го з'їзду Т-ва психологів України. – К., 2000. – С. 226-231.
6. Максименко С.Д. Г.С. Костюк і проблеми генетичної психології / С.Д. Максименко // Розвиток ідей Г.С. Костюка в сучасних психологічних дослідженнях: наук. записки Ін-ту психол. ім. Г.С. Костюка АПН України. – К., 2000. – Вип. 20. – Ч.1. – С. 7-23.
7. Максименко С.Д. Диференційоване навчання: до проблеми психологічного супроводу / С.Д. Максименко // Педагогіка і психологія. – 2009. – № 1 (62). – С. 46–52.
8. Максименко С.Д. Особистість починається з любові / С.Д. Максименко // Практична психологія та соціальна робота. – 2004. – № 9. – С. 1–8.
9. Проколієнко Л.Н. Проблема активності розвиваючоїся людини в дослідженнях Г.С. Костюка / Л.Н. Проколієнко // Вопр. психології. – 1985. – №1. – С. 126-132.
10. Пискун В.М. Г.С. Костюк – основоположник історії української психології ХХ століття / В.М. Пискун // Творча спадщина Г.С. Костюка та сучасна психологія: матер. III-го з'їзду Т-ва психологів України. – К., 2000. – С. 146.
11. Психологічна енциклопедія / Автор-упорядник О.М. Степанов. – К.: Академвидав, 2006. – 424 с.
12. Рибалка В.В. Концепція особистості у працях Г.С. Костюка / В.В. Рибалка // Творча спадщина Г.С. Костюка та сучасна психологія: матер. III-го з'їзду Т-ва психологів України. – К., 2000. – С. 155.

13. Розвиток ідей Г.С. Костюка в сучасних психологічних дослідженнях: наук. записки Ін-ту психол. ім. Г.С. Костюка АПН України / за ред. акад. С.Д. Максименка. – К., 2000. – Вип. 20.- Ч. 1. – 240 с.

14. Скляр П.П. Спадщина Г.С. Костюка як гуманістичний орієнтир розвитку у вітчизняному освітньому просторі / П.П. Скляр // *Духовність особистості: методологія, теорія і практика.* – К., 2011. – № 6 (47). – С. 92-101.

15. Татенко В. Г.С. Костюк о детерминации психического развития: ретроспективный анализ перспективных начинаний / В. Татенко. Творча спадщина Г.С. Костюка та сучасна психологія: матер. III-го з'їзду Т-ва психологів України. – К., 2000. – С. 181-198.

Надійшла до редколегії 11.03.16

Н.А. Харченко

Уманский государственный педагогический университет имени Павла Тычины, Умань

ФИГУРА Г.С. КОСТЮКА КАК ЦЕНТРАЛЬНЫЙ АСПЕКТ ИССЛЕДОВАНИЙ ВЕДУЩИХ УЧЕНЫХ СОВРЕМЕННОСТИ

В статье осуществлен подробный анализ публикаций ведущих ученых Украины в области психологической науки, в которых освещен вопрос содержательного наполнения основных работ Г.С. Костюка как ученого. Рассмотрена позиция ученого относительно проблемных вопросов психологии и предложены пути их решения. Обосновывается неочужденное значение научного наследия Г.С. Костюка для развития образовательного процесса и психологической науки в Украине.

Ключевые слова: психологическая наука, Г.С. Костюк, научные труды, ученый, образовательный процесс.

N. Kharchenko

Pavlo Tychyna State Pedagogical University of Uman, Uman

THE FIGURE OF G.S. KOSTYUK AS A CENTRAL ASPECT OF RESEARCHES BY LEADING SCIENTISTS OF OUR TIME

The article presents a detailed analysis of publications of leading scientists of Ukraine in the sphere of psychology, which covers the issue of the content of the main works of G.S. Kostyuk as a scientist. The author has considered the position of the scientist concerns of psychology and proposed their solutions. Substantiates invaluable scientific heritage of G.S. Kostyuk for the development of the educational process and psychological science in Ukraine.

Keywords: psychological science, G.S. Kostyuk, research papers, the scientist, the educational process.

УДК 159.9:001.8

В.А. Шимко, д-р психол. наук, ст. наук. співроб.
Університет економіки і права "КРОК", Київ

СИСТЕМНА ЛОКАЛІЗАЦІЯ ПРЕДМЕТА В ПСИХОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ: ПРОЦЕДУРА СТРУКТУРНО-ОНТОЛОГІЧНОЇ ВІЗУАЛІЗАЦІЇ

У статті здійснено систематизацію та розвиток дискурсу щодо застосування системного підходу як засобу локалізації предмета в психологічних дослідженнях та викладено авторський варіант процедури структурно-онтологічної візуалізації в зазначених цілях.

Ключові слова: методологія, система, системний підхід, локалізація предмету, системоутворюючий процес, організаційність матеріалу, структурно-онтологічна візуалізація.

Постановка проблеми. Питання визначення предмета в психологічних дослідженнях (далі – предмет) посідає чи не центральне місце в методологічній проблематиці відповідної галузі знання. Традиційно предмет розглядається в контексті об'єкта, який визначається сучасним наукознавством як категорія більш високого порядку. "Предмет дослідження міститься в межах об'єкта. Об'єкт і предмет дослідження як категорії наукового процесу співвідносяться між собою як загальне і часткове. В об'єкті виділяється та його частина, яка є предметом дослідження" [1, с.106].

Зазначене співвідношення сприймається вітчизняним науковим співтовариством здебільшого аксіоматично, що зумовлено категоричною єдністю переважної кількості дефініцій з цього приводу. Ймовірно через це, в ряді випадків, практика визначення предмета відбувається дещо механістично. Тобто будь-яке "часткове", виокремлене із "загального" за допомогою формальної логіки, може теоретично вважатись предметом.

Вказане актуалізує питання щодо структурного місця процесу визначення предмета в методології психологічної науки. А саме, до якої з її складових належить даний процес – нормативно-методологічної або дескриптивно-методологічної? В першому випадку, виникає потреба в розробці відповідного нормативно-методичного інструментарію. В другому, йдеться про рефлексію вихідних наукознавчих джерел сучасного методологічного дискурсу. На нашу думку, локалізація предмета є процесом, який передбачає обидві складові, тобто наразі стоїть питання поєднання методологіч-

ного нормативу та рефлексії, за допомогою чого здійснюється структурна сегрегація предмета з онтології дослідницького об'єкта.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. В якому стані знаходяться сучасні наукові погляди на характер зв'язку між двома методологічними категоріями – об'єкт та "предмет? Як вже зазначалось, даний зв'язок передбачає контекстуальність та казуальну секвенцію. Також частина дослідників описує предмет в термінах "ставлення" до об'єкта. "У методології наукових досліджень розрізняють поняття "об'єкт" та "предмет" пізнання. Об'єктом пізнання прийнято називати те, на що спрямована пізнавальна діяльність дослідника, а предметом пізнання – досліджувані з певною метою властивості, ставлення до об'єкта" [2, с.51].

Нерідко акцентується увага на процесі та/або явищі: "Під об'єктом у наукових дослідженнях зазвичай розуміють процес або явище, що породжує проблемну ситуацію чи вимагає отримання більш детального знання. Предметом виступає явище або процес, що знаходиться в межах об'єкта та розглядається як елемент, частина об'єкта дослідження" [3, с.50]

Ще одна позиція пов'язує предмет з відтвореною моделлю об'єкта, яка містить відповідні зв'язки та відношення. "Об'єкт дослідження – це процес або явище, що породжують проблемну ситуацію й обрані для дослідження, а предмет дослідження – це теоретичне відтворення тих суттєвих зв'язків і відношень, які підлягають безпосередньому вивченню" [4, с.49].